

Łódź, 8.07.2019 r.

Ks. prof. UKSW dr hab. Waldemar Gliński
Instytut Nauk Historycznych
Wydział Nauk Historycznych i Społecznych
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgra Tomasza Rożka
zatytułowanej

*Festiwale polonijnych zespołów folklorystycznych w Rzeszowie
w latach 1969-2009*

Rzeszów 2019, mps, ss. 391

I. Ocena trafności wyboru tematu i jego oryginalności

Zasadniczym problemem, przed którym stawały kolejne pokolenia i fale polskiej emigracji oraz wszystkich Polaków żyjącymi poza granicami Polski było zachowanie narodowej tożsamości przy jednoczesnej konieczności budowania dorobku społecznego, gospodarczego i kulturalnego krajów osiedlenia. Polacy wielokrotnie dawali dowody swojej kulturotwórczej roli, angażując się w rozwój środowisk, wśród których zamieszkiwali, zachowując przy tym przywiązanie do własnych tradycji i polskiej kultury. Współtworzyli w ten sposób fenomen syntezy kulturowej, nazywanej często „trzecią wartością”. Kapitałną rolę odgrywała w tym kultura ludowa. Przywiązanie do niej i jej tworzenie stawały się z jednej strony azychem zachowania tożsamości, z drugiej zaś – elementem wzbogacającym dorobek kraju zamieszkania. Autor recenzowanej rozprawy doktorskiej fenomen ten zauważył przytaczając przykłady organizowania polskich zespołów

folklorystycznych na emigracji przez osoby wywodzące się spoza polskiego kręgu kulturowego, jak na przykład zespół „Polonia” założony przez Serge’a i Luciene Fierfort, czy też grupa o nazwie „Janosik”, powołana przez Amerykanina Morley Leytona (s. 97). Świadczy to o niezwykłej sile i atrakcyjności polskiego folkloru.

Stanowił on też ważny element więzi kulturowej z Ojczyzną. O roli tej świadczą kolejne edycje organizowanych od 1969 r. w Rzeszowie festiwali polonijnych zespołów folklorystycznych. Dla istniejących na emigracji i poza granicami Polski środowisk artystycznych odgrywały one rolę inspirującą i motywującą, pomagały w nawiązywaniu cennych kontaktów, a przede wszystkim umożliwiały konfrontowanie własnego dorobku z osiągnięciami artystycznymi podobnych zespołów uczestniczących w tychże festiwalach z całego świata. Organizowanie festiwali rzeszowskich nie zostało tymczasem z należytą uwagą opracowane w naukowej literaturze historycznej. Początkom i pierwszym edycjom tej ważnej imprezy artystycznej poświęcił swoje opracowania R. Dzieszyński (*Siedem szczęśliwych festiwali*, Lublin 1989). Próbą podsumowania 40-lecia tego wydarzenia artystycznego była natomiast konferencja naukowa i publikacja pokonferencyjna przygotowana przez L. Waisa, zatytułowana *Aktywność kulturalna Polonii. Materiały z Forum Polonijnych Przedstawicieli Kultury i Ruchu Artystycznego* (Rzeszów 2010). Publikacje te nie stanowią jednak całościowego ujęcia problematyki badawczej. Z tym większym uznaniem przyjąć należy podjęcie się przez mgra Tomasza Rożka opracowania dysertacji doktorskiej zatytułowanej *Festiwale polonijnych zespołów folklorystycznych w Rzeszowie w latach 1969-2009*. Jak w jej wstępie Autor napisał: *Celem [...] rozprawy było ukazanie Światowych Festiwali Polonijnych Zespołów Folklorystycznych oraz choreograficznej działalności dydaktycznej na rzecz Polonii w Rzeszowie w latach 1969-2009*.

Zajęcie się tą problematyką badawczą uznać należy, w kontekście deficytu opracowań na ten temat w literaturze przedmiotu, za trafne i oryginalne.

II. Charakterystyka konstrukcji pracy oraz jej ocena pod względem merytorycznym

Rozprawa obejmuje wstęp, pięć rozdziałów w ujęciu przedmiotowo-chronologicznym, zakończenie, wykaz skrótów, wykaz źródeł i opracowań oraz spis tabel. We wstępie znalazły się wszystkie wymagane elementy. Dokładnie określono cel, przedmiot i stan badań, omówiono podstawowe źródła i literaturę, zrekapitułowano treść dysertacji, wskazano metody badawcze (Autor napisał o zastosowaniu metody analityczno-syntetycznej, pomijając jednocześnie wykorzystane w pracy – choćby w przygotowaniu wykazów tabelarycznych – metody statystyczne).

Postawiony cel badawczy zrealizowano w pięciu rozdziałach. Pierwszy z nich zatytułowany *Historia i działalność rzeszowskiego Oddziału Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”* posiada charakter problemowy i jest wprowadzeniem do głównego tematu rozprawy. Omawia on genezę Stowarzyszenia, zadania i obszar działalności, ich realizację przez Oddział rzeszowski na sześciu płaszczyznach: działalność na rzecz dzieci i młodzieży, działalność wydawnicza, charytatywna, oświatowa, kulturalna oraz w zakresie turystyki i sportu. Zdaniem recenzenta podrozdział zatytułowany *Działalność na rzecz dzieci i młodzieży* powinien zostać połączony z podrozdziałem czwartym *Współpraca w zakresie turystyki i sportu*, gdyż opisano w nim aktywność Oddziału rzeszowskiego właśnie w tych dziedzinach. W spisie treści – prawdopodobnie w wyniku błędu literowego – paragrafy czwarty (zatytułowany *Działalność oświatowa*) i piąty (zatytułowany *Popularyzacja kultury polskiej*) tego rozdziału ujęte zostały osobno, jako odnoszące się ogólnie do Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, gdy tymczasem ich treść w pewnym zakresie dotyczy rzeszowskiego Oddziału Stowarzyszenia.

Rozdział drugi recenzowanej dysertacji, zatytułowany *Światowe Festiwale Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie* zawiera prezentację aktywności rzeszowskiego Oddziału Stowarzyszenia w zakresie organizacji festiwali oraz imprez towarzyszących. Podzielony został na pięć paragrafów, w których omówiono genezę festiwalu, podmioty uczestniczące, wycieczki, wystawy i kiermasze organizowane w ramach głównego przedsięwzięcia oraz koncerty.

Rozdział trzeci *Polonijne Zespoły Folklorystyczne* jest przeglądem uczestniczących w kolejnych edycjach festiwalowych zespołów polonijnych oraz polskich zespołów istniejących poza granicami kraju. Omówione zostały w siedmiu podrozdziałach podzielonych według kryterium geograficznego, przy czym Autor w paragrafie drugim zatytułowanym *Europa wschodnia* umieścił zespół „Ulubione Kwiaty” pochodzący z Kazachstanu (sic!!!). W podrozdziale drugim zatytułowanym *Europa południowa* umieścił formacje artystyczne z Czech i Węgier, w trzecim zatytułowanym *Europa północna* znalazły swoje miejsce zespoły działające na terenie Holandii (sic!!!). Taka afiliacja geograficzna nieco zdumiewa, gdyż nie odpowiada ona żadnym ogólnie przyjętym klasyfikacjom.

W rozdziale czwartym recenzowanej dysertacji omówiono organizację i przebieg poszczególnych edycji Polonijnych Festiwalu Dziecięcych Zespołów: ich genezę, obsadę kadrową komitetów organizacyjnych oraz trudności organizacyjne. W ostatnim rozdziale zatytułowanym *Choreograficzna Działalność Dydaktyczna* przedstawiono natomiast funkcjonowanie powołanego w Rzeszowie w 1990 r. Studium Tańców Polskich oraz istniejącego od 1998 r. 4-letniego Polonijnego Studium Choreograficznego w Rzeszowie.

Omówiona powyżej konstrukcja pracy, kolejność poszczególnych rozdziałów, ich wewnętrzna treść oraz układ podrozdziałów są zdaniem recenzenta (poza wskazanymi powyżej przypadkami) logicznie spójne i prawidłowe. Także ich wewnętrzna treść świadczy o szeroko przeprowadzonej kwerendzie archiwalnej. Recenzowana rozprawa ma bowiem charakter typowego opracowania źródłowego, a jej przygotowanie wymagało ogromnego wysiłku i pracy podczas analizy źródeł archiwalnych. Na jej podstawie Autor opierając się na *Dokumentacji Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”. Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”* omówił powstanie i zakres statutowej działalności tegoż Towarzystwa oraz Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”, a także jego rzeszowskiego Oddziału. Niezwykle wartościowe są umieszczone w rozdziale drugim wykazy tabelaryczne ilustrujące podział poszczególnych zespołów według kryterium geograficznego oraz częstotliwość ich udziałów w festiwalach rzeszowskich. Zostały one opracowane na podstawie

Dokumentacji organizacyjnej Światowych Festiwali Polonijnych Zespołów Artystycznych. Zawierają ogromny zasób informacyjny przekazany w sposób syntetyczny, a ich opracowanie wymagało dużego wysiłku analitycznego oraz zastosowania metody statystycznej. Dzięki nim mamy wiedzę nie tylko na temat wszystkich uczestniczących w Festiwalach zespołów artystycznych, ale także informacje z jakich krajów pochodziły i jak często brały udział w konkursach organizowanych w Rzeszowie. Podobny charakter posiadają tabele 3 (s. 263) i 4 (s. 264). Zostały one opracowane na podstawie *Dokumentacji Organizacyjnej i Finansowej* oraz materiałów archiwalnych z kolejnych edycji Festiwali Dziecięcych Zespołów Folklorystycznych. Syntetycznym ujęciem wymagającym jednak sporo trudu analitycznego jest tabela 5 (s. 361) opracowana na podstawie dokumentacji aktowej 4-letniego Polonijnego Studium Choreograficznego, która ilustruje udział zespołów w pracach tegoż Studium z uwzględnieniem częstotliwości uczestnictwa i kraju pochodzenia.

Analiza materiału archiwalnego podjęta przez p. Tomasza Rożka umożliwiła ukazanie bardzo szczegółowo składu osobowego i prac komitetów organizacyjnych poszczególnych edycji Festiwali rzeszowskich (np. s. 117-123) i Festiwali Dziecięcych Zespołów i ich licznych przedsięwzięć: warsztatów, koncertów, wycieczek, kiermaszy, imprez towarzyskich (np. zaślubin) i in. Udało mu się oddać specyficzny koloryt, panującą atmosferę, a przede wszystkim ukazać ogrom wysiłku społecznego ponoszonego podczas organizacji kolejnych edycji omawianych imprez. W tym zakresie recenzowana praca jest prawdziwą „kopalnią wiedzy”, z której z pewnością będą korzystali historycy i etnografowie zajmujący się podobnym obszarem i problematyką badawczą.

Z obowiązku recenzenta zmuszony jestem jednak podnieść też pewne uwagi i wątpliwości, które nasunęły się podczas lektury omawianej dysertacji. W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Historia i Działalność Rzeszowskiego Oddziału Stowarzyszenia „Wspólnota Polska”* (Autor całość tytułu zapisał kapitalikami i nie wiadomo z jakiego powodu z wielkich liter) na stronie 10 napisano: *Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” było organizacją społeczną realizującą ideę więzi*

*Polski z Polonią. Inicjatywa powołania Towarzystwa wynikała ze wspólnego dążenia ludzi, wśród których znaleźli się naukowcy i pisarze, działacze kultury, duchowni i świeccy działacze katoliccy, a także reemigranci i byli członkowie wielu stowarzyszeń za granicą. Na tym ogranicza się informacja dotycząca genezy Towarzystwa. Na stronie 13 i kolejnych omówiono zadania realizowane przez nie, ograniczając się jednak do celów statutowych. Autor nie postawił jednak pytań fundamentalnych: Kto tak naprawdę stał za powołaniem Towarzystwa Łączności z Polonią i jakie były jego prawdziwe zadania? A są to pytania, które ukierunkowałyby całość podjętych badań. Instytucja ta powstała w okresie, w którym wykluczano wszelkie oddolne inicjatywy społeczne, choćby były najszlachetniejsze i pozbawione jakichkolwiek odniesień politycznych. Inicjatywa jej utworzenia powstała na posiedzeniu Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego, obradującego 17 maja 1955 r. Zdano sobie sprawę, że fasadowe, zinstytucjonalizowane metody oddziaływania państwa na środowiska polonijne prowadzone przez MSZ i MBP, a później MSW są nieskuteczne. Postanowiono zatem stworzyć pozornie oddolne i pozornie społeczne instytucje, za pomocą których zamierzano przenikać do środowisk polonijnych. Wykorzystano przy tym ludzi cieszących się społecznym autorytetem. Tym tłumaczyć należy obecność w gronie założycieli Towarzystwa Łączności z Polonią takich osób jak Arkady Fiedler, prof. Roman Kozłowski, ks. Bolesław Kulawik, Czesław Modrzyk, Edmund Osmańczyk, prof. Wojciech Świątosławski i in. Mieli oni uwiarygodnić działalność Towarzystwa w odbiorze polskiej emigracji. Jego aktywność – jak zauważa zajmująca się tą problematyką i z niezrozumiałych powodów pominiętą przez Doktoranta – prof. Bernadetta Nitschke *Od samego początku [...] [znalazła się] pod ścisłym nadzorem Departamentu I i Departamentu III Komitetu do Spraw Bezpieczeństwa Publicznego, choć jego twórcom chodziło o nadanie stowarzyszeniu form instytucjonalnych z jednoczesnym zaakcentowaniem jego rzekomej bezpartyjności i niezależności od władz PRL* (B. Nitschke, *Działalność Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” wobec polskiej emigracji w latach 1955-1970*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska”, Sectio K, vol. 19:2012, s. 160). Celem Towarzystwa było przystawowe budowanie mostów pomiędzy Polakami za granicą a krajem. Bowiem w ten sposób zamierzano pozbawić państwo na wygnaniu (prezydenta,*

rząd, Skarb Narodowy, emigracyjne partie polityczne i stowarzyszenia) swojego społecznego zaplecza (S. Cenckiewicz, *Oczami Bezpiekio. Szkice i materiały z dziejów aparatu bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2008, s. 45). Celowi temu służyła działalność wydawnicza, propagandowa, oświatowa, kulturalna oraz w zakresie turystyki i sportu prowadzona przez Towarzystwo. W tym kontekście widzieć należy też aktywność w zakresie upowszechniania polskiej kultury folklorystycznej i organizowania imprez festiwalowych z tym związanych. Na ten temat w omawianej dysertacji nie znajdziemy jednak ani jednej wzmianki, a przecież jest to najważniejszy i najbardziej chyba interesujący wątek podjętej problematyki badawczej.

Do drobniejszych uchybień, niestety spotykanych bardzo powszechnie w polskiej publicystyce i przenikających do dyskursu naukowego, należy błędne używanie terminu „Polonia” wobec Polaków zamieszkujących od pokoleń na terenach byłej Rzeczypospolitej, należących obecnie do krajów postsowieckich. Na stronie 16 Autor napisał o *polonijnym życiu gospodarczym na Białorusi*, na s. 200 natomiast o *polonijnym ruchu folklorystycznym na Litwie*.

Przeprowadzona przez Autora analiza źródeł oraz ich selekcja cechują się powierzchownością i brakiem zrozumienia realiów epoki. Na przykład na stronie 94 opisany został przypadek Feliksa Dąbrowy z Londynu, który aby przyjechać do Rzeszowa i uzyskać na tę podróż niezbędne środki finansowe sprzedał auto, a później został ojcem chrzestnym dzieci spotkanej przypadkowo w Boguchwale pracownicy. Opisany przypadek – odpowiedni może dla *Polskiej kroniki filmowej* lub innych materiałów propagandowych dekady Gierka w dysertacji naukowej nie wnosi żadnych istotnych informacji. Podobnie też na stronach 94-96 relacjonując przebieg III, IV i V Festiwalu Autor za najważniejsze wydarzenia, godne zauważenia i odnotowania uznał zawarcie przez uczestników związków małżeńskich. A przecież Festiwale te odbywały się w latach 1974-1980, w okresie istotnego przesilenia politycznego dekady Gierka i narodzin opozycji demokratycznej. Ten kontekst polityczny został jednak całkowicie pominięty. Jest to niestety uchybienie

charakterystyczne dla całej rozprawy. Czytelnik może odnieść wrażenie, że Festiwale polonijne w Rzeszowie odbywały się w jakimś dziwnym zwieszeniu politycznym.

W bardzo interesujących i ważnych poznawczo zestawieniach tabelarycznych Autor popełnił ten sam błąd, jak w przypadku konstrukcji rozdziału trzeciego, afiliując Kazachstan do Europy Wschodniej, a Holandię do Europy Północnej (s. 105).

Na stronach 117-124 znalazł się wykaz członków komitetów organizacyjnych poszczególnych edycji Festiwali rzeszowskich. Czyta się ten fragment rozprawy jak swoistą książkę telefoniczną. Zdaniem recenzenta tę część pracy należałoby przenieść do osobnego aneksu, aby nie naruszać toku narracji historycznej.

III. Ocena pracy pod względem warsztatowym i językowym

Bardzo wysoko należy ocenić walory językowe ocenianej rozprawy doktorskiej. Została ona poddana wnikliwej korekcie redakcyjnej. Recenzentowi udało się odnaleźć niewiele uchybień pod tym względem (np. na s. 25 w 2 akapicie niezręcznie skonstruowane zdanie zawierające zbędne powtórzenie: *Oprócz statutu opracowanego dla oddziałów stowarzyszenia na terenie Polski opracowano statuty...*) Zdarza się też czasami, że narracja pozbawiona jest jakiegokolwiek informacji naukowej. Na przykład na s. 89 czytamy: *Festiwale były radosnym spotkaniem młodych Polaków z kraju i zza granicy przywiezionych tu miłością do kultury ludowej, do tańca i śpiewu. [...] Rzeszowski festiwal był autentyczny i dostarczał następnym uczestnikom niezapomnianych przeżyć. Większość z nich spotykała się z gościnnością rzeszowskiej ziemi wiele razy ... i tak dalej.* Zdarzają się także zbędne powtórzenia, np. na stronie 33 znalazły się informacje o czasopiśmie „Panorama Polska”, „Wisielka”, Polonijny Świat Młodych”, powtórzone na stronie 35.

W przypisach Autor posłużył się też wielokrotnie skrótem APR, nie rozwiązując go w wykazie skrótów.

IV. Ocena pracy pod względem wykorzystanych źródeł i literatury przedmiotu

Autor recenzowanej rozprawy przeprowadził kwerendę w 6 archiwach państwowych. Wykorzystał 42 biuletyny i informatory poszczególnych edycji Festiwalu Folklorystycznych w Rzeszowie, a także 9 publikacji informacyjnych zamieszczonych w „Gazecie Festiwalowej” oraz 6 relacji ustnych. W wykazie bibliograficznym znalazło się pod nagłówkiem „Opracowania” 139 pozycji. Do opracowań Autor błędnie zakwalifikował aż 70 pozycji należących do źródeł prasowych. Są to informacje, relacje i sprawozdania prasowe zamieszczane na łamach następujących dzienników i czasopism: „Nasz Dziennik”, „Gazeta Wyborcza”, „Super Nowości”, „Informator Kulturalny Województwa Krośnieńskiego”, „Nowiny”, „Gazeta Festiwalowa”, „Crosцена”, „Dziennik Związkowy”, „Podkarpacki Przegląd Samorządowy”, „Echo Rzeszowa”, „Extra Podkarpacie”, „Dziennik Podkarpacki”, „Dziennik Polski”, „Dzień Rzeszowa”, „Echo Dnia Podkarpacia”, „Podkarpacki Informator Kulturalny”, „Niedziela”, „Trybuna”. Odnieść można wrażenie, że Autor nie rozróżnia źródła prasowego od opracowania. Pominął jednocześnie między innymi bardzo ważne dla problematyki badawczej publikacje: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, red. K. Dopierała, t. 1-5, Toruń 2003-2005; B. Nietschke, *Działalność Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” wobec polskiej emigracji w latach 1955-1970*, „Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska”, Sectio K., vol. 19: 2012, ss. 159-185; tejże, *Walka o „dusze” Polonii. Formy pozyskiwania polskich środowisk emigracyjnych w okresie lat 60.*, „Atheneum”, vol. 33: 2012, ss. 65-78; S. Cenckiewicz, *Oczami Bezpieki. Szkice i materiały z dziejów aparatu bezpieczeństwa PRL*, Kraków 2008.

Autor zaniechał przeprowadzenia kwerendy archiwalnej w archiwach polonijnych organizacji, parafii i stowarzyszeń, a także w Archiwum Akt Nowych oraz w zasobach Instytutu Pamięci Narodowej. A znajdują się tam przecież następujące bardzo ważne dla podjętej problematyki materiały archiwalne: w Archiwum Akt Nowych – *Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”*, sygn. 4/2, sygn. 6/223, sygn. 11/25; w zasobach IPN m.in.:

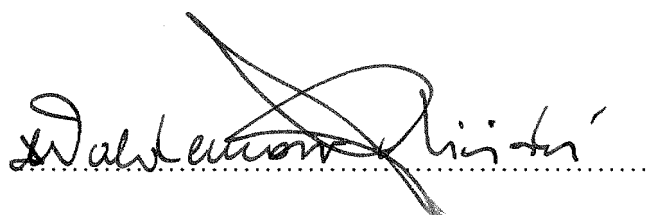
1. *Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”*, sygn. IPN BU 1585/22634;

2. *Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”, sygn. IPN BU 1585/18098;*
3. *Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” – działalność propagandowa. Protokół z kontroli przeprowadzonej przez Najwyższą Izbę Kontroli, wyjaśnienia, sygn. IPN BU 1585/877;*
4. *Sprawa obiektowa kryptonim „Etnograf” dot. Kontroli operacyjnej uczestników kursu etnograficznego organizowanego przez Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” w Warszawie i Wojewódzki Dom Kultury w Kielcach dla grupy polonii amerykańskiej mającej na celu zabezpieczenie przed ewentualnym podjęciem z ich strony szkodliwej działalności przeciwko PRL, sygn. IPN Ki 014/186;*
5. *Notatka Koła Polonijnego w Sofii dla Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”, polityka paszportowa, uwagi Biura Paszportów, notatka służbowa, sygn. IPN BU 1594/783;*
6. *Minister Spraw Wewnętrznych – projekt zarządzenia w sprawach ustalenia i ogłoszenia statusu stowarzyszenia wyższej użyteczności „Towarzystwo Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia”. Projekt statutu ww. stowarzyszenia. Informacja w sprawie projektu zmian i uzupełnień statutu Towarzystwa Łączności z Polonią Zagraniczną „Polonia” przyjętych uchwałą VI Zjazdu Towarzystwa w dniu 19-12-1984 r., sygn. IPN BU 1098/12, t. 218.*

V. Konkluzja

Pomimo wskazanych powyżej niedociągnięć przedstawiona do oceny dysertacja posiada walory poznawcze i informacyjne, jest ujęciem nowatorskim, mieści się w dyscyplinie historia. Pan Tomasz Rożek przygotowując i prezentując swoją rozprawę doktorską wykazał się *ogólną wiedzą teoretyczną* w dyscyplinie naukowej historia oraz *umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej*. Spełnił tym samym kryteria ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Recenzowana rozprawa

stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i spełnia też wymogi ustawy z 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych praw (D. U. nr 84, poz. 455). Dlatego też wnoszę do Rady Wydziału Socjologiczno-Historycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego o dalsze kontynuowanie przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, written over a dotted line. The signature is stylized and appears to read 'Waldemar Gliński'.

Ks. dr hab. prof. UKSW Waldemar Gliński